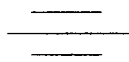


- Imre Rubenné 2005 = Köszönés- és megszólításformák Móricz Zsigmond Rokonok című regényében. Magyar Nyelvjárások 49–68.
- Imre Rubenné 2008 = Köszönésformák Móricz Zsigmond „A fáklya” című regényében. Módszertani Közlemények 2: 73–78.
- Juhász József 1983 = Szövegteni vázlatok. I. A megszólítás funkciói a szövegben. In: Rác Endre és Szathmári István (szerk.): Tanulmányok a mai magyar nyelv szövegtana köréből. Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp. 152–157.
- Kertész Manó 1996 = Szállók az Űrnak. K.u.K. Könyvkiadó.
- Kiss Jenő 1993 = Köszönés- és megszólításformák a Rábaközi Mihályiban. Magyar Nyelvőr 208–228.
- Kiss Jenő 1995 = Társadalom és nyelvhasználat. Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp.
- Ladó János 1958 = Köszönés és megszólítás napjainkban. Magyar Nyelvőr 422–430.
- Ladó János 1959 = Köszönés és megszólítás napjainkban. Magyar Nyelvőr 23–36.
- Nyelvművelő Kézikönyv I–II. 1983. 1985 = Főszerkesztő: Grétsy László és Kovalovszky Miklós. Akadémiai Kiadó, Bp.
- Nyomárkay István 1998 = A nyelvhasználat udvariassági stratégiái. Magyar Nyelvőr 277–283.
- Nyomárkay István 1999 = A nyelvhasználat udvariassági stratégiái. Magyar Nyelvőr 145–149.
- Sándor Anna 1996 = Koloni köszönés- és megszólításformák. Magyar Nyelvőr 1996: 302–318.
- Sebestyén Árpád 1972 = A tájnyelv mint stílus eszköz Móricz Zsigmond műveiben. Magyar Nyelvjárások 9–38.
- Sebestyén Árpád 1990 = A nyelv rétegződéséről, a szociolingvisztikai szemléletmódról. MNyTK. 189. sz. 42–48.
- Sebestyén Árpád 1993 = Szövegértés, stílusérzékelés. MNyTK. 196. sz. 85–94.
- Simonyi Zsigmond 1911 = Az udvariasság nyelvéről. Magyar Nyelvőr 1–8; 149–155.
- Sinor Dénes 1974 = A magyar nyelv udvariassági formái a két világháború közti időben. NytudÉrt. 83. sz. 545–552.
- Szathmári István 1961 = A magyar stilisztika útja. Bp.
- TESz. A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára 1967–1976. Akadémiai Kiadó, Bp.
- Thewrewk Emil 1897 = Az udvariasság nyelve. Magyar Nyelvőr 9–15; 101–108.
- Tóth Mihály 1983 = Köszönések és megszólítások Bag községben. MCsD. 20. sz. Bp.
- A vizsgált Móricz mű:
Móricz Zsigmond: Sári bíró. A „Nyugat” kiadása, Bp. 1910.



DR. H. TÓTH ISTVÁN

egyetemi vendégtanár

Károly Egyetem Filozófiai Fakultása, Prága

Támpontok Balassi Bálint „Egy katonaének” című költeményének a sokoldalú feldolgozásához^{*}

A magyar nyelvű egyéni líra megteremtője, Balassi Bálint a klasszikus értékeket felváltató, 1589 nyarán született az „Egy katonaének (In laudem confinium) Az Csak búbanat nótájára” című versének a sokoldalú bemutatására tesz kísérletet az olvasmánymegértés, továbbá a nyelvi kompetenciák fejlesztése szempontjából. Íme a műalkotás.

^{*} Jelen dolgozatom alapjául szolgált a „Vitézi virtus szépségének verse” című előadásomnak, amely a Kecskeméten megrendezett „Nyelvi képességek fejlődése és fejlesztése gyermekkorban” konferencia „Olvasáspedagógia (olvasás-szövegértés tanítása)” szekciójában hangzott el 2007. június 21-én.

IN LAUDEM CONFINIORUM: EGY KATONAÉNEK*

Az Csak búbánat nótájára

Vitézek, mi lehet ez széles föld felett szebb dolog az végeknél?
Holott kikeletkor az sok szép madár szól, kivel ember ugyan él:
Mező jó illatot, az ég szép harmatot ád, ki kedves mindennél.

Ellenség hírére vitézeknek szüve gyakorta ott felbuzdul,
Sőt azon kívül is, csak jó kedvéből is vitéz próbálni indul,
Holott sebesedik, öl, fog, vitézkedik, homlokán vér lecsordul.

Véres zászlók alatt lobogós kópiát vitézek ott viselik,
Roppant sereg előtt távol az sik mezőt szélllel nyargalják, nézik,
Az párduckápákkal, fényes sisakokkal, forgókkal szép mindenik.

Jó szerezsen lovak alattok ugrálnak, hogyha trombita riadt,
Köztök ki strázsát áll, ki lováról leszáll, nyugszik reggel, hol virradt,
Midőn éjten éjjel csataviseléssel mindenik lankadt s fáradt.

Az jó hírért névért s az szép tisztességért ők mindent hátra hadnak,
Emberségről példát, vitézségről formát mindeneknek ők adnak,
Midőn mint jó sólymok mezőn szélllel járnak, vagdalkoznak, futtatnak.

Ellenséget látván, örömmel kiáltván ők kópiákat törnek,
S ha súlyosan vagon az dolog harcokon, szólítatlan megtérnek,
Sok vérben fertezvén arcul reá térvén üzöt sokszor megvernek.

Az nagy széles mező, az szép liget, erdő sétáló palotájok,
Az utaknak lese, kemény harcok helye tanuló oskolájok,
Csatán való éhség, szomjúság, nagy hévség s fáradság mulatások.

Az éles szablaiban örvendeznek méltán, mert ők fejeket szednek,
Viadalhelyeken véressen, sebekben halva sokan feküsznek,
Sok vad s madár gyomra gyakran koporsója vitézül holt testeknek.

Ó végbelieknek, ifjú vitézeknek dicséretes serege!
Kiknek ez világon szerteszerént vagon mindeneknél jó neve,
Mint sok fát gyümölcsele sok jó szerencséekkel áldjon Isten mezőkbe!

Ma többen úgy vélekednek, hogy ez a Balassi-katonaének nem könnyű és nem könnyen tanítható szöveg a hatodik évfolyamos diákok számára. Velük szemben áll az a nézet, hogy mégis fontos és jól használható ez a költői szövegmű a „Toldi” tanítása után, az „Egri csillagok” ismeretében. Ez a Balassi-költemény több szempontból is kiváló szöveg irodalomtanítási és személyiségfejlesztő célok megvalósításához. Az „Egy katonaének” a vitézi versek és énekek tanításához a korszak kiemelkedő esztétikai értékeit felmutató, példaadó irodalmi alkotása, a költő egyik kétségtelenül legjobbnak tartott műve, amely lehetőséget ad alapvetően fontos poétikai, irodalomelméleti, verstani ismeret bemutatására, azok alapozására. Megkerülhetetlen az a felfogás is, hogy ez a Balassi-alkotás lírai bevezetést nyújt Magyarország 16. századi életébe, a végváriak mindennapi világába.

* Megjegyzés: A tanulmány szerzője nem közölte, hogy melyik kiadású Balassi-kötetből idézi a verset, így az általa megadott szöveget fogadtuk el annak tudatában, hogy a különböző kiadású kötetekben a vesszorok tördelése, sőt egyes szavak is eltérnek ettől a változattól. (A szerkesztő)

Ennek a lírai alkotásnak a megismerésére, el- és befogadására, a mű közvetítette emberi érzelmvilágnak, valamint természetközelségnek a feltárására a leghatásosabb és legeredményesebb az úgynevezett *folymatolvasás*. Ez, a több tanórán keresztül történő, feltétlenül előzetes kutatásra épülő, egyéni, páros és csoportos munkaszervezésen alapuló szövegmegmunkálás adja az egyes olvasó-befogadó személyiségének az erősítéséhez és az olvasástudásának a gyarapításához a legtöbb intellektuális energiát. Az értelmi tényezők egyoldalúságának a dominanciájától, közérthetőbbben: túlsúlyba kerülésétől úgy óvhatjuk magunkat, ha elfogadjuk, hogy jelen, feldolgozandó Balassi-szemelvény által közvetített világ emberi érzelmi megnyilvánulásaira, így a természetszeretetre, a lelkesedésre, a társakkal való örvendező együttlétre szintén ráirányíthatjuk már ennek a korosztálynak az érdeklődő figyelmét.

E Balassi-versnek a 11–12 évesekkel történő feldolgozásában hasznosan alkalmazhatóak az *explication de texte*, azaz a szoros szövegelemző, szövegmagyarázó olvasásnak a lehetőségei. A funkcionális stilsztika köréből jól ismert ez a francia gyökerű elemző módszer, amely – ezt Adamikné Jászó Anna olvasáspedagógiai kutatásai is igazolják – az elnevezésétől, a származási helyétől és idejétől függetlenül termékenyen segítette a magyar nyelvű olvasástanítást a múltban is. Köztudott – köszönhető a hatékony funkcionális stilsztika iránt elkötelezett Szathmári Istvánnak –, hogy a francia stílusiskolának ez a szövegvilág-kutató eljárása feltétlen tisztelettel viseltetik a szövegmű nyelvi-stilisztikai jelenségei iránt. Magam e szövegmagyarázó módszer irodalompedagógiai hasznosításához nemcsak fogalomértelmező tanulmánnyal, hanem a „Nyelvi, irodalmi és kommunikációs nevelés” program keretében írott „A stílus” című tankönyvvel, ezen kívül az 5–8. évfolyamok olvasói részére készített irodalmi feladatgyűjteményeimmel járultam hozzá.

Alapvetőnek tekintjük e módszer alkalmazásában azt a döntő mozzanatot, amit betű szerinti megértésnek nevezünk. Amíg ez a létállapot: az olvasó és a feldolgozandó mű közötti emocionális, valamint intellektuális kapcsolat – nevezhetjük *elsődleges irodalmi kommunikációnak* is – létre nem jön, nem adatik meg a szükséges befogadói körülmény valamennyi, a vizsgálándó szemelvényben tetten érhető nyelvi-stilisztikai eszköz, így a képes kifejezőeszközök, a névátvitelek, azaz a szóképek, a szó- és mondataalakzatok jelentésének a feltárására. Ez a szegmentálás csak akkor jár haszonnal, ha pontosan fel is tárjuk az elsődleges és a *másodlagos*, illetőleg a *társult jelentésrétegek*, tehát a denotátumok (= a jeltárgyak) és a konnotátumok (= az alapjelentést árnyaló kiegészítő jelentések) szerepének, rendeltetésének, feladatkörének, azaz funkciójának az egész műalkotáshoz való viszonyát.

Nem elégedhetünk meg csupán a stílusképek és stílusalakzatok számbavételével, szegmentálásával, vizsgálunk szükséges a Balassi-költeményt *a makroszerkezet és a mikroszerkezet aspektusából*. Ez az olvasáspedagógiai és stilisztikai eljárás hosszas, időigényes, ugyanakkor jelentős értelemfejlesztő, szókinccsgazdagító, kultúra- és emberismerettel járó, értékes szellemi hozadékkal ajándékozta meg diákjainkat.

Nem kerülgetem a lényegét: *az alfája és az ómegája az olvasástanításnak* változatlanul az, hogy világosan *megértették-e a tanulók az előttük levő szöveget*. Ez is tudás.

Kétségtelen, hogy lehetnek egyenetlenségek a pedagógiai gyakorlatban, amikor ezt az elemzési eljárást, befogadói utat járjuk. Jelen Balassi-verssel történő munkálkodásra rányomhatja bélyegét a pedagógus nyelvtanítási beállítódása, a stilisztikában való elmélyültsége, felszínre kerülhet a történettudománybeli jártassága vagy járatlansága, eluralkodhat a tanórán a tanárnak a struktúráért rajongó magatartása, ugyanígy a szerző iránti beállítottsága is.

Mindezeket elkerülendő, az *életkori sajátosságokra*, azaz a kamaszodással együttjáró, a nemek között tapasztalható *ézlésvilágra*, *elfogadás-kultúrára* s egyéb szempontokra tekintettel olyan, *komplex szegmentáláson* alapuló sokoldalú tevékenykedtetést ajánlok a továbbiakban, amelyek az egyéni olvasói jegyek tiszteletén túl a *közös szövegbefogadás* élményeit is megelőlegezik. Értelmezésül, az együttgondolkodást segítő tisztázom máris, hogy a tanári gyakor-

latomban és a kutatói felfogásomban mit jelent a „közös szövegbefogadás” kategória. Az erről a Balassi-alkotásról folyó diskurzusban ugyanúgy, amiként más szövegek feldolgozásakor is, elengedhetetlen az *elsődleges olvasói reakciók* számbavétele. Induljunk ki abból a tételből, hogy amikor az ember valamiről beszél, azt már eleve értelmezi. Ha lehetséges, akkor ne fűzzünk kommentárt, észrevételt a szabadon áradó, időnként esetleg nyelvileg fésületlen megjegyzésekhez, hanem hallgassuk meg az újabb s újabb olvasói nézeteket. Láthatóvá válik nem sok idő múlva, hogy növendékeink már be-beemelik a saját meglátásuk körébe a társaik korábban érintett, vagy éppen ki is fejtett álláspontjait, reakcióit. Elmondhatjuk immáron, hogy a szövegmű többféle olvasata hozzájárult a rétegzett vizsgálatra váró költemény olyan szintű befogadásához, ahol a közösség vélemény-sokszínűsége megérintette, kisebb-nagyobb állásfoglalásra készítette a tanulócsoporthoz tagjait. A műbeli kisvilágok tényeit egy megismerés-horizontban vették észre tanulóink, majd értékelték azokat, így a tények, valamint a kommentárok visszahatottak a megismerés-horizont alakítására, szélesítésére, pontosítására.

Balassi Bálint „Egy katonaének” című költeményének a sokoldalú elemzésével gyakorlatilag feltárjuk az *irodalom mint tantárgy és művészet* belső koncentrációja, tehát az olvasás, a recepció, a könyv- és médiumhasználat mellett az úgynevezett külső koncentráció, így a nyelvészet, a stilisztika és a művelődéstörténet kínálta lehetőségeket is. Másról is szól, szólhat nemes törekvésünk ennek a Balassi-műnek a sokoldalú feldolgozásakor. Hozzá tudunk járulni vele a tanítványainkban már alapozódó, *a nemzeti kultúráinkhoz való viszonyuk* jellegzetes vonásainak a bővítéséhez, felhasználván az *életkorra* jellemző érdeklődést, kíváncsiságot. Ezáltal az *önismeretük*, az *önművelésük* izmosodását elősegítő, az egyéniség tiszteletére beállított nevelést is végzünk, miközben a *problémamegoldást*, a *fogalmi gondolkodást*, a *térben és időben való tájékozódást* fejlesztjük, gyakoroltatván az *ellentétek*, a *párhuzamok*, az *ok-okozati viszonyok* feltárását.

Következzék a Balassi-vers feldolgozása *komplex olvasmánymegértést* segítő, fejlesztő feladatsorral!

Mindenekelőtt fel kell készülniük növendékeinknek a költemény megismerésére.

A Balassi-vers szövegének a világos megértéséhez alapvetően fontos szavak, kifejezések ismeretére van szükség, ezek például a *holott kikeletkor, kívül ember ugyan él, felbuzdul, próbálni indul, lobogós kópia, roppant sereg, párduckápa, strázsa, sétáló palotájok, mulatság*. Jegyezzék fel diákjaink azoknak a forrásoknak, így a felhasznált szótárak, lexikonok, enciklopédiák, vagyis segédkönyvek (= könyvtárhászárati alapirodalom) könyvészeti adatait, amelyek segítségükre voltak a vers megértéséhez nélkülözhetetlen információk megismerésében a *könyvtári kutatómunkában*. Már ebben az életkorban szoktassuk arra növendékeinket, hogy rögzítsék a világhálóról szemezgetett ismeretek, tények, adatok elérhetőségét, hivatkozási elemeit.

A könyvtári kutatómunka eredményeinek a megbeszélését követően el kell olvastatnunk az „Egy katonaének” című verset úgy, hogy a gyűjtött szó- és kifejezés-magyarzatokat vessék egybe diákjaink a mű konkrét szövegvilágával! Értelmezzék tanulóink a Balassi-költemény következő sorait!

- a) „Vitézek, mi lehet ez széles föld felet szebb dolog az végeknél?”
- b) „Ellenség hírére vitézeknek szíve gyakorta ott felbuzdul, ...”
- c) „Az jó hírért, névért s az szép tisztességért ők mindent hátra hadnak, ...”
- d) „Sok vérben fertezvéen arcul reá térvén üzöt sokszor megvernek.”
- e) „Sok vad s madár gyomra gyakran koporsója vitézül holt testeknek.”

Érdemes mind a *tehetséggondozásra*, mind a *hátránykompenzálásra* tekintettel visszakerestetnünk a gyermekekkel az értelmezett versszakokat, majd ezzel a jelentékeny többlettudással olvastassuk néma és hangos olvasással az egyes strófákat.

A költemény egészét átfogó néma és hangos olvasás után következzenek a *műbeli világ* tényeinek és képeinek a számbavétele! Mondják el tanulóink, hogy kiket, milyen körülmények között látott a vers alkotója! Gyűjtsük össze növendékeinkkel a fegyverfajták nevét úgy, hogy a költői szövegműben előforduló jelzőikről se feledkezzenek el! Keressük meg diákjainkkal a vitézek tetteit kifejező szavakat és szó szerkezeteket, valamint a vitézeket ábrázoló fordulatokat, így a vonatkozó szintagmákat, hasonlatokat! Végezzük el a vers szóállományának két csoportba történő rendezését! Az egyik csoportot a pozitív hangulatú, vagyis az emelkedő, életeli szavak, a másikat a negatív hangulatú, azaz a lehulló, elmúlást érzékeltető szóállomány alkotja. Mindezeket a gyűjtő, rendszerező, elemző teendőket elvégezvén mondják el tanulóink, hogy miről, hogyan, miért szólt a versben beszélő!

Az itt közölt szegmentálási változatok kétségtelenül a *szövegértést* fejlesztik a *kifejező-képesség* gondozásán túl. Egyértelműen kapcsolódik a szövegértés és a kifejezőképesség szüntelen gondozásához a *képszerűség* fejlesztése, ezt szolgálja a „Miért tudta a költő ennyire szemléletesen, valóság híven ábrázolni, az olvasó elé idézni az egyes vershelyzeteket?” kérdésünk – éljünk vele!

Ismertessük tanulóinkkal, illetőleg erősítsük bennük, hogy Balassi Bálint 1589 nyarán távozni készült hazájából. Ekkor döbbent rá, hogy nincsen „ez széles föld felett szebb dolog az végeknél”. Ezek a tények és a mű újraolvasása adta élmények nyomán fejtsék ki diákjaink, hogy milyen *hangulatú* ez a hazafias, katonavers! Tárják fel növendékeink a véleményüket a költő *valóságábrázolásáról*! Igazolják, hogy nemcsak vitézpróbát dicsőítő ez a Balassi-mű, hanem a vitézi élet hétköznapjait is hitelesen megfestő! Mondják el a gyermekek az eddig megbeszéltek és a megerősítést szolgáló újraolvasás után: vajon miért döbben rá a versben beszélő erre az igazságra, hogy nincsen „ez széles föld felett szebb dolog az végeknél”? Határozzák meg a tanulók a végek dicséretéről szóló költemény figyelmes elolvasása után, valamint könyvtári kutatómunka nyomán ennek a Balassi-versnek a műfaját; adjuk kínálatul ezt a sorozatot: toborzó, vitézi vers, csatadal, katonanének, szónoki beszéd. Az így végigvitt *szövegkutatással* a mű és az olvasó *érzelmi-gondolati kapcsolatát* alapozhatjuk, illetőleg erősíthetjük, továbbá *erkölcsi ütéletalkotásra, véleményalkotásra, sőt véleménynyilvánításra* készíthetjük kamaszodó tanulóinkat.

Az eddigiekben a *téma, a motívum, a műfaj* és a *stílusesszéközök* aspektusából tanulmányoztuk Balassi Bálint katonanénekét. Az irodalmi műveltség szerves részét adja a sokféle olvasmány *struktúrájának* a megfigyelése, részekre bontása, értékelése. Végezzük el közös munkában az „Egy katonanének” szerkezeti egységeinek a feltárását! Ezek a következők:

- a) a megszólítás;
- b) a problémafelvető költői kérdés;
- c) a tényeken, érveken alapuló kifejtés, indoklás;
- d) a himnikus szárnyalású áldáskérés.

Keressék ki tanulóink a megfelelő idézeteket a Balassi-költemény csomópontjaihoz! Fejtsék ki a gyermekek, hogy világossá vált-e számukra a versben beszélő lelkiállapota! Ezzel, a mű rétegeit feltáró, gyűjtő, továbbá az alkotó–mű–olvasó viszonyra rávilágító fejtegetéssel nemcsak a diákok *irodalmi műveltsége* gyarapszik, hanem a *kommunikációs képességük* is erősödik, továbbá a *lényegkiemelésben* fejlődnek jelentékenyen.

Tájékoztassuk növendékeinket arról, hogy a Balassi-költészetet kutató szakemberek meglátása szerint az „Egy katonanének” a költő legtökéletesebben szerkesztett verse. Járjunk utána az alábbi összefüggésrajz figyelembevételével annak, hogy miért helytálló az irodalmárokok álláspontja!

Szerkezeti egységek	A	B		→	A	C		→	A
Versszak/-ok	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.

a) Válaszolatok körültekintően!

- Miért függ össze az 1., az 5. és a 9. szakasz?
- Mi kapcsolja egybe a 2. és a 6. versszakot?
- Mi fűzi össze a 3. és a 7. strófát?
- Miért rendeződik párba a 4. és a 8. szakasz?
- Minek alapján alkotnak csoportot a 2–4. és a 6–8. gondolati egységek?
- Igaz-e, hogy a B és a C jelű szerkezeti egységek között ellentétből feszülő párhuzam található?
- Miért nevezzük kulcs-strófáknak az A jelű egységeket?

b) Melyik szerkezeti egységre melyik jellemzés igaz?

- A végbeli élet és a természet szépségének himnikus szárnyalású dicsérete.
- A vitézek emberségének, erkölcsiségének hirdetése.
- A versben beszélő meghatódott búcsúja és áldáskérése.
- A vitézek harca készülődésének bemutatása.
- A harc éles szemű, tömör ábrázolása.

c) Miért nevezhető szimmetrikus kompozíciónak az „Egy katonaének”?

Kétségtelen, hogy ez az eljárás a más *nézőpont*ből történő vizsgálódásra ugyancsak alkalmat nyújt, és lehetővé teszi az *értékelő vélemény* megfogalmazását, valamint előadását.

Hívjuk fel diákjaink figyelmét ennek a Balassi-műnek a sajátos versformájára! Tanulmányozzuk a gyermekekkel együtt a jellegzetes *Balassi-strófát*! Láttassuk meg növendékeinkkel a belső rímek és a végrímek formavilágát, vétessük észre velük az ebből adódó *verszeneiséget*!

Vitézek, mi lehet ^{a)} ez széles föld felett ^{a)} szebb dolog az végeknél? ^{b)}
 Holott kikeletkor ^{c)} az sok szép madár szól, ^{c)} kivel ember ugyan él; ^{b)}
 Mező jó illatot, ^{d)} az ég szép harmatot ^{d)} ád, ki kedves mindennél. ^{b)}

Vitézek, mi lehet	a
Ez széles föld felett	a
Szebb dolog az végeknél?	b
Holott kikeletkor	c
Az sok szép madár szól,	c
Kivel ember ugyan él;	b
Mező jó illatot,	d
Az ég szép harmatot	d
Ád, ki kedves mindennél.	b

Olvassassuk el a növendékeinkkel újra ezt a katonaéneket abból a szempontból, hogy melyik versszakot tanulják meg könyv nélküli felmondásra! Biztassuk őket arra is, hogy ne hallgassák el, ha van olyan strófa – esetleg több is? –, amelyik nem ragadta magával őket! Bármilyen legyen is a gyermekek véleménye, indokoltassuk meg az álláspontjukat!

Egyértelmű, hogy az ilyen sokszálú, bonyolultan összetett *szövegvilág-kutatás* számos ismeret birtokába juttatja, juttathatja tanulóinkat, ugyanakkor az olvasmánymegértő kompeten-

ciájuk és a kifejezőképességük is fejlődik, karöltve az ok-okozati összefüggések meglátásával s a logikus gondolkodásuk erősödésével. Éppen ezért elengedhetetlen a *részek egészbe rendezése*, lehetőleg új nézőpont alapján, azaz nélkülözhetetlen a *nézőpontváltás* gyakorlaltatása. Ezt elősegítendő adjuk házi feladatul – körültekintő előkészítést követően – a következőket!

Szerkesszettek ismertetést Balassi Bálint „Egy katonaének” című költeményéről „A vítézi virtus szépségének verse” címmel! Foglaljátok vázlatba a művel összefüggő ismereteket, gondolataitokat, tudásotokat! Válogassátok össze gondosan az állításaitok igazolásához leginkább megfelelő idézeteket! Fejtsétek ki azt is, hogy milyen hatással volt rátok ez a műalkotás!

Az ilyen feladatot akkor adhatjuk, ha ezt megelőzően előkészítettük az *ismertetés* műfaj alapformáját, és gyakoroltattuk is rövidebb-hosszabb szövegekkel kapcsolatban, vagyis képesek tanulóink az *értékelő véleményük* megformálására, annak írásbeli rögzítésére. Tanári és kutatói tapasztalataim arról vallanak, hogy a „János vitéz” és a „Toldi” feldolgozásakor gyakorta élhetünk ezzel a közlésformával (= ismertetéssel), ugyanis lehetőséget kínál a nézőpontváltás helyénvaló alkalmazására, valamint az *egyéni álláspont* érveken, tényeken alapuló kifejtésének a gyakorlására is.

Gondosan, tüzetesen *javítsuk ki és értékeljük* – lehetőleg csak szövegesen –, mindenképpen *útbaigazítóan*, fejlesztő szándékkal ezeket a tanulói műismertetéseket, vallomásokat, amelyek Balassi Bálint „Egy katonaének” című verséről és a hozzá kapcsolódó tudásszeletekről szóltak. A javítást követően tárjuk részletesen diákjaink elé az ismertetésekkel összefüggő, átfogó tapasztalatainkat, mozgósítsuk őket ekképpen is a még alaposabb, igényesebb szövegolvasásra, szövegkutatásra.

Balassi Bálint katonaéneke kiváló nyelvi-stilisztikai, valamint szókincsfejlesztő lehetőségeket kínál térben és időben való kalandozásra. Többféle műfaj gyakorlaltatására kínál alkalmat ez a végek dicséretét zengő költemény. Írathatunk *tájéleírást*, például „Vitézek látta föld – az én szememmel” címmel. Élhetünk a „mi lenne, ha” szerkezetű, illetőleg problémafelvetésű *kreatív írásgyakorlattal*. Vitathatatlan, hogy az *elbeszélés közlésforma* nyújt több támpontot a sikeres írásbeli szövegszerkesztéshez. Kedvelik, igaz, elsősorban a fiúk, a *harctéri tudósítást*, de a lányok sem idegenkednek ettől a feladattól, ha jelentős támpontokat kapnak a munkához. A körültekintő anyaggyűjtéshez ekképpen járulhatunk hozzá.

1. Kiket láttok a harcmezőn? Miféle hangok ütik meg a fületeket? Folytassátok az ideillő szavak, kifejezések gyűjtését!
 - a *katona*: kiált, rikoltoz, ...
 - a *sebesült*: jajgat, hörög, ...
 - a *paripa*: nyerít, nyihog, ...
 - a *föld*: dübörög, reng, ...
2. Tudjátok-e, milyen a fegyverek hangja? Lapozzátok fel Gárdonyi Géza „Egri csillagok” című történelmi regényét, mert jó, megbízható forrásotok lesz a gyűjtemény gazdagításában!
 - a *kard*: cseng, a *kopja*: törik, a *dárda*: reccsen, a *gerely*: süvít, a *csákány*: csattog, a *golyó*: füttyül, a *puska*: pukkan, ropog, az *ágyú*: dörög, bömböl, a *páncél*: zörög, ...
3. Emlékeztek-e különböző harci hangszerek hangjaira?
 - a *kürt*: felrikolt, a *trombita*: felharsan, a *dob*: megperdül, pereg, ...
4. A lendület kifejezésében is igen gazdag a nyelv. Folytassátok a sort! *előbukkan, röppen, nyargal, zúdul, megtorpan, ...*
5. A *harci cselekmény* láttatásában szintén meggyőző lelőhelyetek Balassi Bálint katonaéneke: *kópiákat törnek, éles szablákból örvendeznek, fejeket szednek, ...*
6. Állítsátok össze a tervezett tudósítástok vázlatát!

7. Miután időben, térben és eseményekben a végbeliek nyomába szegődtek, tudósítárok a *ma emberét* egy korabeli rajtaütésről vagy vitézi portyáról, esetleg harctéri ütközetről! Feltétlenül kerüljétek el a mai kalandfilmek, pontosabban szólva: rémfilmek iszonyatot, rémületet, undort kiváltó kelléktárát, kifejezőkészletét! Méltatlan lenne az olvasott, elemzett Balassi-vershez, Gárdonyi-regényhez. Ti is így vélekedtek?

Helyzetek, kalandok, konfliktusok, jellemek, sorsok rögzülhetnek a diákjaink tudósításaiban, miközben tekintettel lesznek – az előzetes közös gyakorlatoknak köszönhetően – a *színonimitásra*, a *szóhangulat* kifejező képességének az érvényesítésére. *Szókincsgyakorlataink* hozzájárulnak a szöveg jelentésének gazdagításához, továbbá a *saját nyelvhasználat* árnyalásához is – reményeink szerint.

FELHASZNÁLT ÉS AJÁNLOTT SZAKIRODALOM

- Adamikné Jászó Anna 2001: *Anyanyelvi nevelés az ábécétől az érettségig*. Trezor Kiadó, Budapest
- H. Tóth István 1988: *A fogalmazási ismeretek bővítése: a műismertetés*. Munkáltatófüzet a 7. osztályos magyar irodalom tantervi törzsanyagának feldolgozásához (részlet). Magyartanítás, Budapest
- H. Tóth István 1988: *Egy témakör tanításának tapasztalatai* (Arany János: Toldi). Módszertani Közlemények, Szeged
- H. Tóth István 1993: *A poétikai funkció érvényesülése a nyelvi kommunikációban*. Magyar Nyelvőr, Budapest
- H. Tóth István 1993: *A stílus* (Munkáltató tankönyv az általános iskola 8. osztálya számára. Alkótárszerkesztő: Zsolnai József). Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest (Az 1996–97. tanévig önálló kötetben látott napvilágot, azóta a „Magyar nyelv 8.” című tankönyvem önálló fejezeteként jelenik meg.)
- H. Tóth István 1994: *A stílusfajták és a szövegtípusok tanítása a NYIK-programban*. Iskolakultúra, Budapest
- H. Tóth István 1994: *A stílusblokk helye, szerepe a nyelvi, irodalmi és kommunikációs nevelés programjában*. Művelődésügyünk, Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Pedagógiai és Közművelődési Intézete, Kecskemét
- H. Tóth István 1997: *„Az olvasás: fölfedezés”. Egy korosztály irodalomértésének alakulása* (Kandidátusi értekezés). Magyar Tudományos Akadémia, Budapest
- H. Tóth István 1998: *Hetedhét határban* (Irodalmi feladatgyűjtemény 10–11 éves olvasóknak). Mozaik Oktatási Stúdió, Szeged
- H. Tóth István 1998: *Régmúlt kövei között* (Irodalmi feladatgyűjtemény 12–13 éves olvasóknak). Mozaik Oktatási Stúdió, Szeged
- H. Tóth István 1999: *Legendák nyomában* (Irodalmi feladatgyűjtemény 11–12 éves olvasóknak). Mozaik Oktatási Stúdió, Szeged
- H. Tóth István 1999: *Jelek az úton* (Irodalmi feladatgyűjtemény 13–14 éves olvasóknak). Mozaik Oktatási Stúdió, Szeged
- H. Tóth István 1999: *Utak a művek elemzéséhez*. Módszertani Közlemények, Szeged
- H. Tóth István 2003: *Néhány gondolat a stílus és a stilisztika tanításához*. Módszertani Közlemények, Szeged
- H. Tóth István 2006: *Mások javára* (Javaslatok-gondolatok az irodalom- és az anyanyelv-pedagógiai tevékenységekhez). Bács-Kiskun Megyei Pedagógusház, Kecskemét
- Oktatási Minisztérium 2000: *Magyar nyelv és irodalom* (Kerettanterv tantárgyi füzetek 1.). Korona Kiadó Kft.
- Szathmári István 1994: *Stílusról, stilisztikáról napjainkban*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest
- Szathmári István 1996: *Hol tart ma a stilisztika?* Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest
- Szathmári István 1998: *Stilisztika és gyakorlat*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest
- Szathmári István 2001: *A magyar irodalmi nyelv és stílus kérdései*. Kodolányi Füzetek 9. Székesfehérvár
- Szathmári István 2004: *Stilisztikai lexikon* (Stilisztikai fogalmak magyarázata szépirodalmi példákkal szemléltetve). Tinta Könyvkiadó, Budapest
- Szathmári István 2004: *A funkcionális stilisztika történetéhez*. Magyar Nyelvőr, Budapest